

А.Байтұрсынов атындағы ҚӨУ

Вебинар сабақ

Тақырыбы: Латын негізді қазақ әліпбиінің ережесі

ҚОСТАНАЙ, 2020

2017 жылғы 12 сәуірде Мемлекет басшысы өзінің «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласында қазақ жазуын латын әліпбиіне көшірудің кезеңдік бөліктерін нақты анықтады.

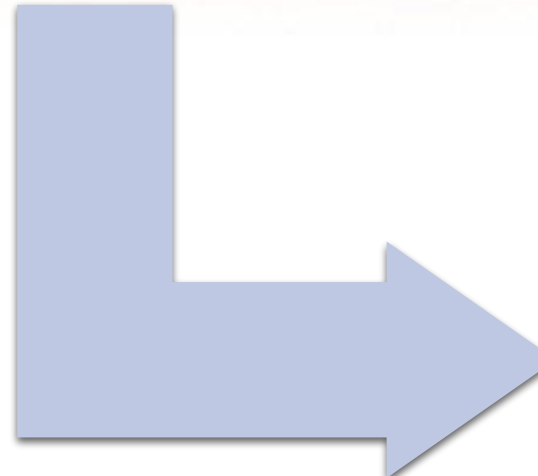

Осылайша қоғамдық сананы толық масштабты жаңғырту басталды.

Сабақтың тақырыбы: *Латын негізді қазақ әліпбиінің ережесі*

Сабақтың мақсаты:

Латын әліпбиіне
көшудің
маңыздылығы туралы
терең мағлұмат беру,
қоғамдық пікір
қалыптастыру.

Сабақтың жоспары:

1. Латын әліпбиіне көшу- заман талабы.

2. Жаңа латын әліпбиімен таныстыру.

3. Латын әліпби негізіндегі қазақ тілі емлесінің ережелері

Тақырып бойынша ойтүрткі сұрақтар

Латын әліпбиіне көшудің себептері неде?

Латын әліпбиіне көшудің қандай тиімді жақтары бар?

Латын әліпбиін меңгеру қаншалықты қиындық туғызады?

Латын қарпіне көшудің қандай оңтайлы жолдарын атар едіңіздер?

Қазақ тілі тарихындағы 1072-1997 жылдар аралығындағы алфавиттердің ауысуы.

Алфавит

- Араб
 - 1072-1929 жылдары
- Латын
 - 1929-1939 жылдары
- Орыс
 - 1940 жылдан бастап

Қазақ

1997
жылдан
бастап

Латын әліпбиі туралы мәлімет

A B C D
E F G H
I K L M
N O P Q
R S T V
X Y Z

Латын әріптер

Латын әліпбиі, әлемде кеңінен қолданылады. Б.з. б. 7 ғасырдада Римде грек және этрус әліпбиінің тармағы ретінде пайда болып, б.з. 1 ғасырында қалыптасты. Жазу оңнан солға немесе солдан оңға қарай (брустрофедон бойынша) жазылып, бағыты әрдайым алмасып отырған.

Латын әліпбиіне көшудің тиімділіктері

Әлемдік жаһандану қатарына кіру

Фонологиялық,
лексикологиялық,
терминологиялық
жағынан дамуына кепіл

Түркі халықтарының
ортақ тілі

Медицина саласының
тілі

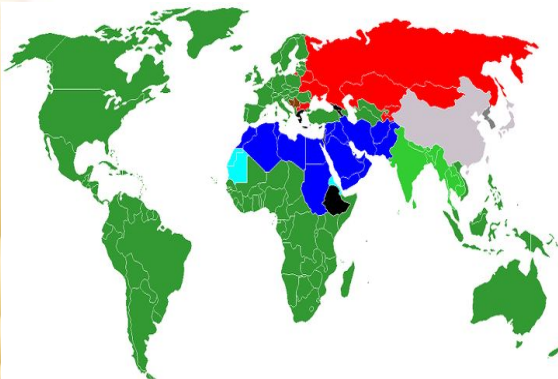
Шет елдегі
қандастарымызбен
байланыс

Латын әліпбиіне көшудің маңызы

80 %

Әлем елдері
латын әліпбиін
пайдаланады

90 %

Әлемдегі ақпарат
латын қарпінде
таратылады

№	Написание	Звук	№	Написание	Звук
1	A a	[a]	17	N' n'	[ң], [нг]
2	A' a'	[ə]	18	O o	[o]
3	B b	[б]	19	O' o'	[ə]
4	D d	[д]	20	P p	[п]
5	E e	[e]	21	Q q	[к]
6	F f	[ф]	22	R r	[р]
7	G g	[г]	23	S s	[с]
8	G' g'	[ғ]	24	S' s'	[ш]
9	H h	[x], [h]	25	C' c'	[ч]
10	I i	[i]	26	T t	[т]
11	I' i'	[и], [й]	27	U u	[ү]
12	J j	[ж]	28	U' u'	[ү]
13	K k	[к]	29	V v	[в]
14	L l	[л]	30	Y y	[ы]
15	M m	[м]	31	Y' y'	[у]
16	N n	[н]	32	Z z	[з]

Новый вариант казахского алфавита на латинице

№	Написание	Звук	№	Написание	Звук
1	Aa	[a]	17	Ńń	[ң]
2	Áá	[ə]	18	Oo	[o]
3	Bb	[б]	19	Óó	[ə]
4	Dd	[д]	20	Pp	[п]
5	Ee	[e]	21	Qq	[к]
6	Ff	[ф]	22	Rr	[р]
7	Gg	[г]	23	Ss	[с]
8	Ǵǵ	[ғ]	24	Tt	[т]
9	Hh	[x], [h]	25	Uu	[ү]
10	Ii	[i]	26	Úú	[у]
11	Ii	[и], [й]	27	Vv	[в]
12	Jj	[ж]	28	Yy	[ы]
13	Kk	[к]	29	Ýý	[у]
14	Ll	[л]	30	Zz	[з]
15	Mm	[м]	31	Sh sh	[ш]
16	Nn	[н]	32	Ch ch	[ч]

Латын графикасы негізіндегі қазақ әліпбиінің қайта өңделген жобасымын таныс болыңыздар.

№	Латын	Кирил	№	Латын	Кирил
1	A a	А а	17	D d	Д д
2	Ä ä	Ә ә	18	O o	О о
3	B b	Б б	19	Ö ö	Ө ө
4	V v	В в	20	P p	П п
5	G g	Г г	21	R r	Р р
6	Ğ ğ	Ғ ғ	22	S s	С с
7	D d	Д д	23	T t	Т т
8	E e	Е е	24	U u	У у
9	J j	Ж ж	25	Ū ū	Ұ ұ
10	Z z	З з	26	Ü ü	Ү ү
11	I i	Й й (И и)	27	F f	Ф ф
12	K k	К к	28	H h	Х х (Һ һ)
13	Q q	Қ қ	29	Ş ş	Ш ш
14	L l	Л л	30	Y y	Ы ы
15	M m	М м	31	I i	І і
16	N n	Н н			

Жалпы ақпарат

Әріп саны: 31

Диакритика саны: 4

Диакритика түрі: акут,
макрон, седиль, ноқат.

Диакритикамен берілген
әріп саны: 9

“Бір дыбыс – бір әріп”
принципіне сәйкестігі:
толық сәйкес

Монограф саны: 31

Диграф саны: 0

Ұлттық тілдің 28 дыбыстың
қамтуы: толық қамтиды

Шеттілдік сөздегі дыбыс
таңбасының болмауы: тек латын
әліпбиі базалық жүйесі
таңбаларынан тұрады

Орфографиялық жұмыс тобы
талқысынан өтуі: өткізілді

Әліпбидегі өзгерістер

Ää

Ūū

ı

İi

Öö

Ğğ

Uu

ŋ

Şş

Üü

Ә – Ä, Ө – Ö, Ү - Ü

Ә, Ө, Ү – жіңішке дауысты дыбыстарын умлаутпен (¨) таңбалау: äлiрbi, örkeniet, ükimeet.

Фонетикалық негіздеме: умлаут – түрік, әзірбайжан, түркімен, неміс, фин және т.б. тілдердің әліпбилерінде жіңішке дауыстылардың жеке таңбасын жасайтын диакритикалық белгі. Сондай-ақ халықаралық фонетикалық әліпбидегі стандартқа да сәйкес. Умлаут диакритикасын Ә – Ä, Ө – Ö, Ү - Ü дыбыстарын таңбалауда қолданған дұрыс: äder, öner, Üsen.

Графикалық негіздеме: умлаут диакритикасының мәтіндегі танымдылығы жоғары. Бұл белгі UNICODE жүйесінде жиі қолданылады.

Ғ – Ğ

Ғ дыбысын бревис диакритикасы арқылы Ğ таңбасымен беру ұсынылады: ğarys, jaŋǵyru, ğylym.

Фонетикалық негіздеме: бревис – латын графикасы негізінде түркі халықтарының әліпбиінде қолданылатын диакритикалық белгі. Бұл белгі негізінен қысқа дыбыстарды таңбалау үшін қолданылады.

Графикалық негіздеме: бревис диакритикасының мәтіндегі танымдылығы жоғары. Бұл белгі UNICODE жүйесінде жиі қолданылады.

İ – І; И,Й – İ

І мен Й, И дыбыстарын беретін таңбаларды өзара алмастыру және и-дің бас әрпін нүкте арқылы /İ/ түрінде таңбалау ұтымды: Institut, jinalys, universiada, İrimşik, ızgılık, bilim. Негіздемесі мынадай:

Емлелік негіздеме: И дыбысын İ таңбасымен беруде термин сөздер халықаралық тұрпатына ұқсас болады әрі көзшалымға қолайлы, мысалы, piramida, respublika;

Статистикалық негіздеме: І [i] дыбысы абсолюттік кездесу жиілігі 5 орында болатын қазақ тіліндегі өнімді дауысты дыбыс. Егер оның үстіне нөқат қойылмаса, яғни /І/ әрпімен жазылса, қазақ мәтінінде жолүсті таңбаларын көбейтпейді.

Ң – Ю

Ң дыбысын халықаралық фонетикалық әліпбиде бар Ю (энг) таңбасымен беру қажет. Мысалы: аңсу, жаңбыр, көлеңке

Фонетикалық негіздеме: Ю таңбасы мұрын жолды, үнді дауыссыз дыбысты (ң) белгілейді.

Әдістемелік негіздеме: Ю қолды үзбей жазуға ыңғайлы әрі жолүсті таңбаларын көбейтпейді. Сондай-ақ кирилнегізді қазақ әліпбиіндегі Ң графикасына ұқсас болғандықтан тез дағдыландырады;

Статистикалық негіздеме: қолданылу жиілігі, мәтінді қамту пайызы жоғары.

Ұ – Ū

Ұ дыбысын макрон диакритикасы арқылы Ū таңбасымен беру ұсынылады: Ūsynys, jūrnaq, maǵlūmat.

Графикалық негіздеме: Еріндік дауыссыз дыбыс [y] мен еріндік дауысты жіңішке [ỵ]-ні және жуан дауысты [y̤]-ны базалық бір әріппен, яғни U-мен таңбалап, өзара ажыратқан ыңғайлы. Сонда бұларды /U/, /Ū/, /Ü/ таңбалар қатарымен беру әліпбидің көзшалымдық та, қолдағдылық та тартымдылығын арттырады.

Статистикалық негіздеме: Ұ әрпінің U әрпіне қарағанда жиілігі төмен. Сондықтан оның диакритикасы /Ū/ көзшалымға қиындық тудырмайды.

Педагогикалық негіздеме: «кирил жазуындағы Ұ әрпінің ортасындағы сызық латында осы дыбысты таңбалайтын әріптің үстінен қойылады» деп ассоциация арқылы үйрету /Ū/ графемасын тез танып, жазуға септігін тигізеді.

У – U

У дыбысын базалық латын әліпбиіндегі өз таңбасымен, яғни U таңбасымен беру ұсынылады: Universitet, qauyn, turizm.

Емлелік негіздеме: universitet, konstitusia сияқты термин сөздердің тұрпаты халықаралық қолданыстағы нұсқасына сәйкес келеді.

Графикалық негіздеме: Мәтін ішінде тез танылады, көзшалымға қолайлы.

Статистикалық негіздеме: У әрпінің Ұ әрпіне қарағанда жиілігі аса жоғары. Сондықтан диакритиканың көптігін тудырмас үшін У-ды диакритикасыз U-мен таңбалаған қолайлы.

Ш – Ş

- Ш дыбысын Ş таңбасымен беру ұсынылды: Şаңурақ, қаşуқтық, алаş.

- **Фонетикалық негіздеме:** седиль – әзірбайжан, өзбек, түркімен, түрік және т.б. тілдердің әліпбилерінде қолданылатын диакритикалық белгі. Бұл белгі негізінен тіл алды ызың, қатаң дауыссыз Ш дыбысын таңбалау үшін жиі қолданылады әрі халықаралық фонетикалық әліпбидегі стандарттық тұлпатына да сәйкес келеді. Сондай-ақ Ш дыбысын Ş таңбасымен беру «бір дыбыс - бір әріп» принципін сақтауға да толық негіз болды.

Сһ – Ч

Сһ (Ч) таңбасын әліпбиден алып тастау ұсынылады.

Фонетикалық негіздеме: Ч дыбысы қазақ тілінің төл сөздерінде кездеспейді.

Статистикалық негіздеме: Ч дыбысымен келетін шеттілдік сөздердің саны өте аз және қолданылу жиілігі төмен.

Әліпбидегі өзгерістерді
пайдалана отырып, мысал
келтіріңіздер

Ää

Ūū

Іі

İi

Öö

Ğğ

Uu

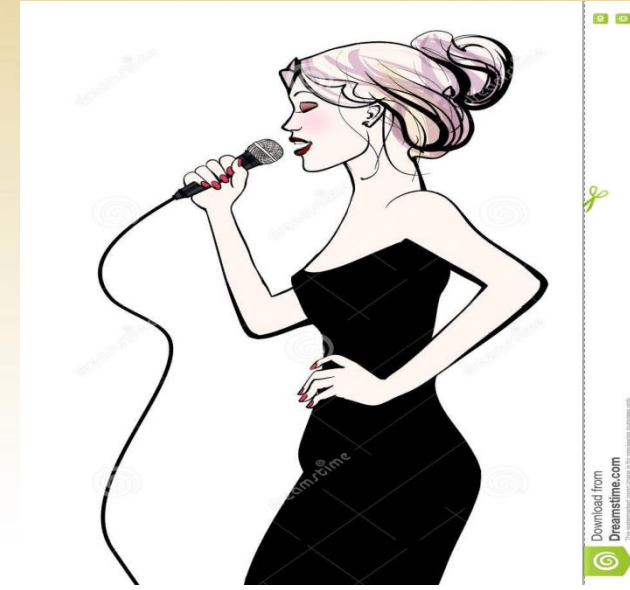
ŋ

Üü

Şş

Sýrter sóleidi

Сөздерді латын әліпбиінде дұрыс жазыңыз

құрмет, әлем, ұстаз,
вестибюль, балапан, жоспар,
болашақ, айтыс, уақыт, тұщы,
сәукеле, демеуші, оқу, қоян,
қияр

Сөздерді дұрыс оқыңыз

уқпал, жақсы, қоғам, мағлұмат,
dástúr, kóbelek, dastarqan,
sáylet, áleýmet, taý, o1shyl,
1aǵnı, s1aқты, jazý, kelý

Өзіңізді тексеріңіз

Сөздерді дұрыс оқыңыз

- *Сөздерді латын әліпбиінде дұрыс жазыңыз*
- qurmet, álem, ustaz, vestibúl, balapan, jospar, bolashaq, aıtys, ýaqyt, tushshy, sáykele, demeýshi, oqú, qoıan, qar

ЫҚПАЛ, ЖАҚСЫ, ҚОҒАМ,
МАҒЛҰМАТ, ДӘСТҮР,
көбелек, дастарқан,
сәулет, әлеумет, тау,
ойшыл, яғни, сияқты,
жазу, келу

Жалғасын табыңыздар

- 1-сөз fa...
- 2-сөз p'yn...
- 3-сөз instın...
- 4-сөз s'ýbe...
- 5-сөз shr1
- 6-сөз k10...

Көп нүктенің орнына тиісті сөзді ҚОЙЫҢЫЗ

NUR-SULTAN қаласындағы
кинотеатрларда «... naznachenıa» atty
filmniń kórsetilimi bastaldy.

Ásem aıaldamadaǵy ...den gazet satyp
aldy.

Сөйлемдерден басқа тілден енген сөздерді табыңыздар.

Ulym áskerı ýchılıshe bitirdi.

Borsh, shı sıaqty orys halqynyń ulttyq taǵamdaryn qaladaǵy tamaqtaný oryndarynyń as mázirinen kezdestirýge bolady.

Jańa motosıkl satyp aldym. Maǵan skoch qajet bolyp tur.

Тапсырма. Берілген сөздерге тәуелдік жалғауын жалғаңыздар.

kóshe, jolaqy, aýla, kólik, baǵdarsham, aıaldama,
eskertkish, mekeme, baq, saıabaq, qoǵamdyq, mádenıet
ortalyǵy, ákimdik, jedel járdem, meıramhana,
sheberhana, monsha, qonaqúı, poshta, dúken, saýda úıı,
oıyn-saýyq ortalyǵy

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

Сөздерді латын әліпбиіне аударып жазыңыз.

Вокзал, перрон, пойыз, вагон, темір жол,
станция, касса, билет, жолаушы, жолсерік, купе,
плацкарт, жүк қоймасы, пойыздардың жүру
кестесі, жүк вагоны, жүрдек пойыз.

Тапсырманы дұрыс орындағаныңызға
көз жеткізіп, өзіңізді тексеріңіз.

Vokzal, perron, po1yz, vagon, temir jol, stants11a,
kassa, bilet, jolaýshy, jolserik, kýpe, platskart,
júk qo1masy, po1yzdardyń júry kestesi, júk
vagony, júrdek po1yz.

Сөздерді оқып, оларды аудармасымен жұптастарыңыз.

1) temir jol

скорый поезд

2) jolaýshy

проводник

3) jolserik

багажный вагон

4) júk qoımasy

железная дорога

5) poıyzdardyń júry

пассажир

kestesi

6) júk vagony

расписание поездов

7) júrdek poıyz

багажное отделение

2-tapsyrma. *Berilgen sózderdi durys nemese qate jazylýyna qaraı tiisti baǵanǵa kóshirip jazynyz.*

*Arystanbab, jaǵdaıat, abad, Ğıbrad, ǵanıbet, qudıred,shapaǵad,
jad,yjdaǵad, kitab, salafid, atyrab, mashap bamdad, arap,gıbrıd,
ǵadaýat.*

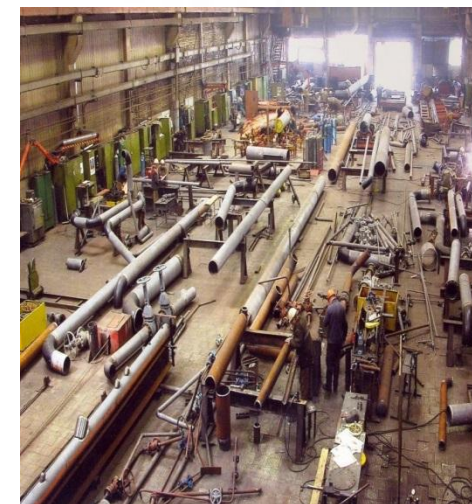
Дұрыс жазылған

Қате жазылған

«Oilan tap!»

Berilgen sýrettermen etistikterdi
paidalana otyryp, sóilemder quryp
jazý.

4- tapsyrma. *Berilgen sózderdi septeñiz.*

Septik túrleri	Jalǵaýlary	Jumys	Jumysy
Ataý	-		
Ilik	-nyń, -niń, -dyń, -diń, -tyń, -tiń		
Barys	-ǵa, -ge, -qa, -ke, -na, -ne, -a, -e		
Tabys	-ny, -ni, -dy, -di, -ty, -ti, -n		
Jatys	-da, -de, -ta, -te, -nda, -nde		
Shyǵys	-nan, -nen, -dan, -den, -tan, -ten		
Kómektes	-men, -ben, -pen		

Refleksia

Не білдім? Не үйрендім?

Бұл не үшін керек?

Оның қолданысы қандай?

Бұл білімді әрі қарай қалай
дамытамын?

Тағы да не білгім келеді?

*NAZARLARYŇYZGA
RAQMET!*

